

NIILO RINNE

Ajattelun vaikeudesta

Jukka Rantala & Sirkka Ahonen, *Ajan merkit. Historian käyttö ja opetus*. Gaudeamus, Helsinki 2015. 229 s.

Euroopan talous- ja paikolaiskriisi, Venäjän uhmakkuus, Isisin raakuudet ja TTIP-kauppasopimus. Viimeaikainen maailmanpolitiikan ristiaallokko saa kysymään, kuinka menneisyys koulussa aikanaan kerrottiin ja kuinka se kerrotaan tänään. Minkälainen on näiden tarinoiden ja yhteisen muistin tulevaisuus (sosiaalisen) median globaalissa ja algoritmeihin ohjatussa kuvallisessa tietovyoeryssä, jossa meemit ja trollit saattavat vaihkaa pyyhkiä koulussa opitun unohduksiin? Miten niin nuorten kuin aikuistenkin historiatietoisuus, identiteetti ja ajattelu muovautuvat?

Monikulttuurisuuden, kotouttamiskäytäntöjen, kansallismielisyyden nousun ja tietosodankäynnin keskellä on puolustettava kriittisyyttä, joka on ominaista juuri historianopetukselle ja sen luomille identiteeteille. Historianopetuksen historiaan ja nykytilaan sekä sen filosofiaan ja vertailevaan tutkimukseen perehtyminen on tärkeää. Tähän tarpeeseen Jukka Rantalan ja Sirkka Ahosen kirja *Ajan merkit* antaa vertaisarvioituja välineitä, jotka perustuvat vankkaan käytännön kokemukseen, tutkimukseen sekä peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmatyöhön. Kirjoittajat ovat historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professoreita Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella. He ovat tutkineet historian käyttöä ja vastaanottoa yhteiskunnassa sekä historiallisen ajattelun oppimista kouluissa.

Kirja puolustaa monelta kantilta kriittistä ja itsenäiseen ajatteluun kannustavaa sosiaalis-konstruktivistisen tiedonkäsitystä ja asettaa sen opettavaa ja objektivoivaa essentialis-

tista otetta vastaan. Essentialismissa ilmiöille ja tapahtumille ymmärretään olevan vain yksi ja oikea selitys (92). Konstruktivistinen tiedon- ja oppimiskäsitys sen sijaan näkee uusien asioiden kytkeytyvän oppijan mielen yksilölliseen tarrtumapintaan osana aktiivista ajattelua ja sosiaalista vuorovaikutusta (141).

Historiaopetuksen kaksi nykyistä päätavoitetta ovat ”identiteetin rakentuminen ja historiallisen ajattelun kehittäminen” (142). Rantala ja Ahonen tuovat esiin, että tällaisessa jälkipositivistiseen historian teoriaan pohjaavassa ajattelussa tieto ei ole arvovapaata. Opetussuunnitelmien kielellä ilmaistuna tämä on tarkoittanut historian muuttumista lukuaineesta eettistä pohdiskelua edistäväksi taitoaineeksi. Suomessa historian opetussuunnitelman perusteisiin 2003 kirjattu muutos on suuri. Frankfurtin koulukunnan vaikutuksesta historia-tietoisuus sai 70-luvulla uuden tulokinnan, jossa historiallinen ajattelu nähtiin menneisyyden selittämisen, nykyisyyden ymmärtämisen ja tule-

vaisuuden odotusten rakentamisen yhteispelinä (84). Historian määrittely taitoaineeksi pitää sisällään hyvin merkittävän ideologisen ja (post)modernille länsimaiselle kulttuurille olennaisen valinnan: kriittisesti motivoitunut ja itsenäisesti ajatteleva subjekti nostetaan opetuksen ideaaliksi.

Rantalan ja Ahosen kirja kuvaa kattavasti nykytilannetta, jossa opetussuunnitelmien ylevät ihanteet ja luokkahuoneen didaktiset käytännöt, markkinat ja valtiontalouden asettamat rajat risteävät. Kotimaiset ratkaisut asetetaan historialliseen ja kansainväliseen yhteyteen: kirjoittajat erittelevät esimerkiksi sitä, kuinka EU-Suomessakin alettiin yhä selvemmin rakentaa ”eurooppalaista ihmistä”. Toisaalta Rantala ja Ahonen osoittavat, että ihanteet ja käytännöt eivät aina kohtaa: kansainvälisissä ja kansallisissa tutkimuksissa on havaittu, että vaikka uusien opetussuunnitelmien linjaukset päivitettäisiin, saattaa kuluja jopa vuosikymmen, ennen kuin yksittäiset opettajat omaksuvat ne opetukseensa.

Tähän ongelmaan vastaaminen lienee ollut yksi teoksen kirjoittamisen tavoitteista. *Ajan merkit* pyrkii rakentamaan mielekästä yhteyttä uusimpien historiantutkimuksen virtausten ja historian opetuksen käytännön välille. Kirja on suunnattu opettajille ja sellaisiksi opiskeleville, ja sen ote on varsin pedagoginen: omiin laatikoihinsa on sijoitettu käytännön esimerkkejä ja harjoituksia. Tulevaisuudessa teoksen kuluneita niteitä löytyneekin leveä kaistale yliopistokirjastojen kurssikirjahyllyistä. Tekijöiden kirjoitustyö, joka ei tarjoile valmiita vastauksia, ilmentää jo itsessään viehättävästi ajatteluun ja yhdessä oppimiseen kannustavaa kriittistä filosofiaa. Opetusalan am-

mattilaisten ja opiskelijoiden lisäksi uskallan suositella kirjaa myös ajattelijoille, jotka näkevät filosofian ja pedagogian välillä yhteyden. Asiasta kiinnostuneille selviää, minkälaiset koulujärjestelmän käytännöt, rakenteet ja ideat rakentavat ihmisen globaalia paikkaa, identiteettiä ja ”Suomea”.

Vaikka opetuksen julkilausuttu päämäärä ei olekaan enää määrättyjen asioiden ulkoa opettelu, historialla on Rantalan ja Ahosen mukaan edelleen lukuaineen maine. Yleisen käsityksen vastaisesti aineen tavoitteena pitäisi kuitenkin olla taito käyttää lähteitä kriittisesti ja motivoituminen historian opiskeluun, mikä kirjan määritelmän mukaan on ajattelemaan oppimista. Suomessa oppimaan ohjaus ja kriittisyys kansalaistaitona ovat kenties jo itsestäänselvyksiä, mutta sitä ne eivät ole historiallisesti tai kansainvälisesti. Tämä on hyvä muistaa, sillä toisten kulttuurien ymmärtäminen edellyttää ihmisten historiatietoisuuden taustalla olevien rakenteiden, instituutioiden ja ideologioiden tiedostamista.

Historian opetussuunnitelmien muutos ei ole yhdensuuntaista Euroopassakaan, kuten viimeaikainen kehitys muun muassa Venäjällä, Valko-Venäjällä ja Unkarissa osoittaa. *Helsingin Sanomat* uutisoi toissavuonna fennougristiikan professori Johanna Laakson havainnon: Yhä useampien unkarilaisten historianymmärryksessä ”suomalaisugrilaisuus nähdään ensin Wienin ja sitten Moskovan imperialistien juonena, jonka tarkoitus on unkarilaisten nöyryyttäminen”. Suositun tulkinnan mukaan takapajuinen suomi ei enää kelpaa unkarin sukulaiskieleksi, kun yhteyksiä etsitään ylväistä soturikansoista ja korkeakulttuureista, kuten skyyteistä, hunneista ja sumerilaisista.¹ Samankaltaista kehitystä on Rantalan ja

Ahosen mukaan nähtävissä Venäjällä, jossa Putinin tavoitteena on tuottaa kaikille kouluille yhtenäinen, Venäjän suuruudesta todistava historiankirja (50–51).

Mediateknologian kehitys, kuvallisuuden yleistymisen ja näiden vaikutus historiatietoisuuteen haastavat historianopetusta. Koulun ulkopuoliset tahot taistelevat mediassa nuorten mielenkiinnosta yhä kiivaammin, ja ehkä tarkoitushakuisestikin vääristyneet historiakäsitykset voivat vallata nopeasti alaa. Tämä jää kuitenkin melko vähälle huomiolle Rantalan ja Ahosen tekstuaalisten painotusten rinnalla. Tulevaisuudessa tulisi myös historianopetuksessa ottaa entistä selkeämmin huomioon sekä kuvanlukutaidon että media- ja elokuvakasvatuksen kriittiset näkökulmat ja mahdollisuudet esimerkiksi monikulttuurisuuden käsittelyssä. Vuonna 2016 voimaan tulevan uuden opetussuunnitelman linjaukset ilmiökeskeisestä oppimisesta ja monilukutaidosta voisivat avata tärkeitä ulottuvuuksia, vaikkakin niihin saattaa historianopetuksessa sisältyä sudenkuoppia, joita on syytä varoa. Tätä kirjan kirjoittajatkin alleviivaavat: monet opettajat keskittyvät työssään edelleen ennen kaikkea sisältöihin, vaikka taitoaineissa rajanveto sisältöjen ja taitojen välillä ei edistä historiallisen ajattelun kehittymistä. Koska historia valmentaa historiallisten lähteiden löytämiseen ja arvioimiseen, se on Rantalan ja Ahosen mielestä syytä pitää riittävässä määrin omana oppiaineenaan.

2000-luvun opetussuunnitelmalinjaukset eivät suoraan ota huomioon Euroopan ulkopuolelta Suomeen muuttaneita ja täällä koulua käyviä. Tähän ongelmaan kaivataan ripeää ratkaisua. Uutisia seuraamalla voi varmistua siitä, että kysymys eri

kulttuurien, identiteettien ja arvo maailmojen rauhallisesta rinnakkainelosta on tulevaisuudessa entistäkin polttavampi. Rantalan ja Ahosen kirjassa tämä merkittävä kansainvälinen historianopetuksen kysymys ei jää vaille huomiota. Erityisesti he painottavat ajattelun ristiriitoja: oppilaan oikeutta omaan identiteettiin ja perehtymistä omiin juuriinsa on pidetty tärkeänä, mutta samalla on jäänyt epäselväksi, mitä juurilla ja identiteetillä lopulta tarkoitetaan.

1950-luvulta alkaneen ulkopuolisen työvoiman rekrytoimisen tuloksena Euroopasta oli kehittymässä yhä monikulttuurisempi maanosa, ja Euroopan tarinan piiriin tuli saada myös miljoonat muslimit. Tuolloisen identiteettikeskustelun tuloksena syntyi uusi kattoperiaate ”*unity in diversity*, yhtenäisyys erilaisuudessa” (52). Periaatteen toteuttamisessa juuri historianopetuksella on erityinen rooli, sillä se vastaa ihmisen eksistentiaaliin ja yhteisöllisiin tarpeisiin asettaessaan tämän maailmaan ajallisenä olentona. Historianopetus on merkittävä, vaikkei suinkaan ainoa väylä, jota pitkin yksilön kuuluminen johonkin määritetty.

Kuten *Ajan merkit* tuo esiin, ihmellinen maailman ymmärtäminen vaatii ajallista valppautta. Kirjan takakansiteksti alkaakin kysymyksillä: ”Kuka minä olen? Mistä minä olen tulossa? Ja mihin olen matkalla?” Taivaltaja on kovin yksinäinen. Sopii pohtia, miksi kysymykset on esitetty ensimmäisessä persoonassa monikon sijaan.

Viite & Kirjallisuus

- 1 Maria Manner, Suomi ei kelpaa enää unkarilaisille sukulaiskieleksi. *Helsingin Sanomat* 30.3.2013.